

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Διονύσης Γράβαρης, Δρ. Παντείου Πανεπιστημίου

1. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Οι σκέψεις που ακολουθούν έχουν ως αντικείμενο την κριτική διερεύνηση και ανακατασκευή των προϋποθέσεων με αναφορά στις οποίες παράγεται η έννοια της κοινωνικής πολιτικής στο πλαίσιο της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι παρά τον "καθαρά οικονομικό" χαρακτήρα των εννοιών με βάση τις οποίες αναπτύσσεται η κατανομητική λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς, είναι δυνατός ο εντοπισμός ενός παράλληλου επιχειρήματος, η διατύπωση του οποίου επιτρέπει τη θεμελίωση και οριοθέτηση της κρατικής παρέμβασης. Υποστηρίζεται, με άλλα λόγια, ότι η ανάδειξη του ειδικά κοινωνικού παρεμβατικού επιχειρήματος της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας είναι δυνατόν να προκύψει από την κριτική ανακατασκευή των "καθαρά οικονομικών" εννοιών.

Αξίζει ήδη προεισαγωγικά να υπογραμμισθεί σε σχέση με το νεοκλασικό παρεμβατικό επιχείρημα ο διφυής χαρακτήρας του πολιτικού στοιχείου, ο οποίος είναι στενά συνυφασμένος με το χωρισμό των επιπέδων αφαίρεσης επί των οποίων συγκροτείται το επιχείρημα αυτό. Σε ένα πρώτο επίπεδο αφαίρεσης, στο εσωτερικό του οποίου αναπτύσσονται οι όροι και οι προϋποθέσεις σύστασης του "οικονομικού προβλήματος" και, κατ' επέκταση, οι όροι "άριστης και ισόρροπης" επίλυσής του, το πολιτικό στοιχείο και η κρατική παρέμβαση, στην οποία εμπεριέχονται οι εξω-οικονομικοί όροι των ανταλλαγών εν γένει και του μηχανισμού της αγοράς ιδιαίτερα, εμφανίζεται ως υπόρρητη λειτουργική συνθήκη της αγοράς και των ανταλλακτικών σχέσεων. Από την άλλη μεριά και σε ένα δεύτερο επίπεδο αφαίρεσης η ρητή αναφορά και εννοιακή ανάπτυξη του πολιτικού στοιχείου συναρτάται προς τις συνθήκες εμφάνισης του "κοινωνικού προβλήματος". Πιο συγκεκριμένα, η έννοια του "κοινωνικού προβλήματος" συγκροτείται "κατά μήκος" της ευρύτερης έννοιας περί αποτυχίας της αγοράς, η οποία, με τη σειρά της, προκύπτει με άρση των αφετηριακών προϋποθέσεων, στη βάση των οποίων είναι δυνατή η έννοια της αγοράς στο πλαίσιο της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας¹. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι το παρεμβατικό επιχείρημα και στις δυο περιπτώσεις αναπτύσσεται στα όρια της έννοιας της αγοράς και του "οικονομικού προβλήματος" εν γένει. Θα πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι η μη θεματοποίηση των "εξω-οικονομικών όρων" στο επίπεδο αφαίρεσης του "οικονομικού προβλήματος" δεν επιτρέπει την κατανόηση των ορίων αυτών ως γνωστοθεωρητικών όρων για την περιγραφή του ίδιου του "οικονομικού προβλήματος" δεν επιτρέπει, με άλλα λόγια, τη θεματοποίηση της έννοιας της αποτυχίας της αγοράς ως έννοιας ευρύτερης και επομένως ως εμπεριέχουσας τις προϋποθέσεις κατανόησης της έννοιας της αγοράς.

Στο πλαίσιο των προαναφερθέντων επιχειρημάτων είναι δυνατό να υποστηριχθεί κατ' αρχήν ότι τόσο το γενικό παρεμβατικό όσο και το ειδικά κοινωνικό παρεμβατικό επιχείρημα

1. Για μια προσπάθεια κριτικής ανακατασκευής του νεοκλασικού παρεμβατικού επιχειρήματος πρβλ. D. Gravanis 1990.

της νεοκλασικής θεωρίας παράγεται κατά την κίνηση των εννοιών από το επίπεδο αφαίρεσης του "οικονομικού προβλήματος" προς το επίπεδο αφαίρεσης του "κοινωνικού προβλήματος", από τις γενικότερες ως προς τη μορφή τους έννοιες που καλύπτουν τις εκούσιες ανταλλαγές και το εξατομικευμένο οικονομικό πράττειν προς τις πλουσιότερες ως προς το περιεχόμενο - και εν τούτοις κατανοούμενες ως ειδικότερες - έννοιες, με τη βοήθεια των οποίων περιγράφονται κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες τόσο από πρακτική όσο και από θεωρητική σκοπιά υπερβαίνουν την ειδική μορφή των σχέσεων ανταλλαγής. Το ζήτημα της ένταξης αυτών των κοινωνικών σχέσεων στη νεοκλασική θεωρία συνοδεύεται από ένα αίτημα διατήρησης του φορμαλιστικού χαρακτήρα της συνολικής θεωρητικής κατασκευής, με αποτέλεσμα το "κοινωνικό πρόβλημα" να θεματοποιείται ως πρόβλημα "κοινωνικής επιλογής", δηλαδή ως πρόβλημα μετασχηματισμού και μετάβασης από τις προτιμήσεις των μεμονωμένων ατόμων σε κοινωνική απόφαση.

Από μεθοδολογική σκοπιά, αυτή η κίνηση των εννοιών στηρίζεται από την αντίληψη της σχέσης ανάμεσα στη νεοκλασική οικονομική θεωρία και στην κοινωνική πολιτική, η οποία τίθεται ως σχέση (νεοκλασικής) οικονομικής μεθόδου προς επιμέρους "κοινωνικά προβλήματα", τα οποία ήδη έχουν αναδειχθεί σε πεδία κοινωνικής πολιτικής². Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής, οι δυνατότητες εφαρμογής της (νεοκλασικής) οικονομικής μεθόδου σε επιμέρους και σημαντικές όψεις του "κοινωνικού προβλήματος" και σε πεδία κοινωνικών σχέσεων οι οποίες διαφέρουν κατά το περιεχόμενό τους από τις "αγοραίες" σχέσεις ανταλλαγής, τίθενται σε συνάρτηση προς τη δυνατότητα αυτής της μεθόδου να αναφέρεται σε ιεραρχήσεις προτιμήσεων, η ικανοποίηση των οποίων δε διαμεσολαβείται από το μηχανισμό της αγοράς και των εκούσιων ανταλλαγών³. Αυτή η δυνατότητα εφαρμογής εξασφαλίζεται με την κατασκευή της έννοιας της "κοινωνικής επιλογής" ως ισόμορφης προς εκείνη της "άριστης ορθολογικής επιλογής" εν όψει του "οικονομικού προβλήματος" της σπάνειας των πόρων. Αυτή η γενική μορφή του "κοινωνικού προβλήματος" εξειδικεύεται περαιτέρω σε επιμέρους μηχανισμούς (αγορά, πολιτική ψηφοφορία, γραφειοκρατία κλπ) μέσω των οποίων εκδηλώνονται και μορφοποιούνται οι ιεραρχήσεις των ατομικών προτιμήσεων ανεξάρτητα από το περιεχόμενό τους. Η περιγραφή και αξιολόγηση αυτών των επιμέρους μηχανισμών ακολουθεί την εσωτερική διάκριση της θεωρίας της κοινωνικής επιλογής σε θετική αφενός και σε κανονιστική αφετέρου. Πιο συγκεκριμένα, η θετική προσέγγιση αναφέρεται στην ανάπτυξη αιτιακών αλυσίδων του εξατομικευμένου κοινωνικού πράττειν σε σχέση με τις οποίες θεμελιώνεται η λογική γένεση μηχανισμών συλλογικού πράττειν και μορφοποίησης των ατομικών προτιμήσεων σε κοινωνική απόφαση. Από την άλλη μεριά, η κανονιστική προσέγγιση επιχειρεί να διατυπώσει κανόνες αξιολόγησης αυτών των μηχανισμών μορφοποίησης των ατομικών προτιμήσεων⁴. Κατά την αξιολόγηση, μάλιστα, αυτών των μηχανισμών αναδεικνύονται δύο επιμέρους κριτήρια/κανόνες: ένα ισχυρό κριτήριο που συμπίπτει με τον κανόνα της αποδοτικότητας [efficiency] και αναφέρεται στην κατανεμητική λειτουργία των μηχανισμών συλλογικού πράττειν και ένα "ασθενέστερο" κριτήριο που ισοδυναμεί με τη ρήτρα του κοινού περί ισοότητας

2 Χαρακτηριστικά παραδείγματα της αποσπασματικότητας κατά την πρόσληψη του "κοινωνικού προβλήματος" αναφέρονται στα J. Le Grand - R. Robinson 1984 (2η έκδοση) και N. Barr 1987, όπου το "κοινωνικό πρόβλημα" κατανοείται ως προς το περιεχόμενό του σε σχέση με επιμέρους προβλήματα ή πεδία κοινωνικής πολιτικής όπως η αναδιανομή του εισοδήματος, η πρόνοια, η υγεία, η εκπαίδευση κλπ.

3 Σχετική προς αυτή τη δυνατότητα εφαρμογής είναι και η αντιδιαστολή ανάμεσα σε προτιμήσεις [Preferences] ή ζήτηση [demand] αφενός και σε κοινωνικές ανάγκες [social needs] αφετέρου. Πρβλ. ενδεικτικά S. Charles - A. Webb 1986, σσ. 5-9 και 12-18.

4 Για τη διάκριση ανάμεσα σε θετική αφενός και κανονιστική κοινωνική επιλογή αφετέρου πρβλ. Δ. Ν. Γράβαρης 1991, κεφ. 5, όπου υπάρχουν αναφορές και στη σχετική βιβλιογραφία.

αισθήματος [equity] η οποία αναφέρεται στην (ανα)διανεμητική λειτουργία αυτών των μηχανισμών.

Αυτή η μορφική σκοπιά του νεοκλασικού παρεμβατικού επιχειρήματος η οποία, όπως ήδη έχει επισημανθεί, παράγεται κατά την κίνηση των εννοιών από το "οικονομικό" στο "κοινωνικό πρόβλημα" και παγιώνεται με την εννοιολογική σύλληψη του τελευταίου ως προβλήματος κοινωνικής επιλογής εμφανίζεται αποκομμένη από το περιεχόμενο επιμέρους ρυθμίσεων και παρεμβάσεων σε πεδία κοινωνικών πολιτικών, όπως για παράδειγμα αυτά των πολιτικών απασχόλησης, κοινωνικής ασφάλισης, στέγασης, εκπαίδευσης, περίθαλψης, κλπ. Τίθεται, επομένως, το ερώτημα: Πέρα από το γενικό παρεμβατικό επιχείρημα υπάρχει ένα ειδικά κοινωνικό παρεμβατικό επιχείρημα στη νεοκλασική θεωρία και εάν ναι, ποιοί είναι οι όροι και οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες είναι δυνατή η ένταξη του περιεχομένου της κοινωνικής πολιτικής στη γενική μορφή του "κοινωνικού προβλήματος". Πρέπει, κατ' αρχήν να επισημανθεί ότι στο πλαίσιο της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας το ειδικά κοινωνικό παρεμβατικό επιχείρημα αναπτύσσεται με άρση των αρχικών επιπέδων αφαίρεσης επί των οποίων συγκροτείται η έννοια της αγοράς και της "άριστης" κατανομής των πόρων και με επαναπροσδιορισμό των αφετηριακών προϋποθέσεων σχετικά με τις δυνατές εκβάσεις του εξατομικευμένου οικονομικού πράττειν. Με την έννοια αυτή, το ειδικά κοινωνικό παρεμβατικό επιχείρημα της νεοκλασικής θεωρίας δε διαφέρει ουσιωδώς από την προβληματική περί εξωτερικών επιδράσεων και περί δημοσίων αγαθών. Σε αυτό το πλαίσιο, η κρατική παρέμβαση θεμελιώνεται είτε σε αποκλίσεις ανάμεσα στο οριακό ατομικό κόστος (όφελος) και στο οριακό κοινωνικό κόστος (όφελος) είτε με αναφορά στα χαρακτηριστικά της αδιαιρετότητας και της αδυναμίας αποκλεισμού⁵. Με τον τρόπο αυτό, η αναγκαιότητα για ρυθμίσεις κοινωνικής πολιτικής καλύπτεται από το επιχείρημα που αναδεικνύει την ανάγκη για κρατική παρέμβαση εν γένει. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα η ειδικά κοινωνική παρέμβαση του κράτους, η κοινωνική του λειτουργία, αντλεί τη λογική της είτε εκ του ότι αποτρέπει την εμφάνιση αρνητικών εξωτερικών επιδράσεων ή ενισχύει δραστηριότητες που συνεπάγονται θετικές εξωτερικές επιδράσεις είτε από τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών υπηρεσιών που εξασφαλίζει, τα οποία ουσιωδώς ταυτίζονται με τα βασικά γνωρίσματα των δημόσιων αγαθών.

Όπως θα υποστηριχθεί στις ενότητες που ακολουθούν, το ειδικά κοινωνικό παρεμβατικό επιχείρημα της νεοκλασικής θεωρίας αναπτύσσεται όχι μόνο στο εσωτερικό της προβληματικής περί εξωτερικών επιδράσεων και δημοσίων αγαθών αλλά και σε συνάρτηση με επιμέρους αναπροσδιορισμούς του περιεχομένου και του προσανατολισμού των ατομικών προτιμήσεων κατά τη μετάβαση από το "οικονομικό" στο "κοινωνικό πρόβλημα". Ιδιαίτερη σημασία για τον προσδιορισμό του ειδικά κοινωνικού περιεχομένου των ρυθμίσεων έχει η έννοια της αβεβαιότητας ως πλαισίου εντός του οποίου αναπτύσσονται μορφές συλλογικού πράττειν σχετικοποιητικού των εξατομικευμένων και προσανατολισμένων προς την ικανοποίηση του εγωϊστικού συμφέροντος συμπεριφορών αλλά και τα συνακόλουθα στοιχεία της "αποφυγής του ρίσκου" [risk aversion] και της "προεξόφλησης" [discounting] με αναφορά στα οποία εισάγεται στη νεοκλασική κατασκευή η έννοια της ασφάλισης [insurance]. Χρησιμοποιώντας τους όρους της θετικής προσέγγισης στο πρόβλημα της κοινωνικής επιλογής είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι με την εισαγωγή των προηγούμενων εννοιών επιδιώκεται η εξήγηση της λογικής γένεσης μορφών συλλογικού πράττειν, ο ειδικά κοινωνικός χαρακτήρας των οποίων οφείλεται στο ότι είναι προσανατολισμένες στην εξασφάλιση των συνθηκών αναπαραγωγής

5. Πρβλ. J. Le Grand - R. Robinson 1984, σσ. 3-9 και 262-265 και A. J. Culyer 1980, σσ. 25-34.

για όσους, εν όψει συγκεκριμένων "κινδύνων" (ανεργία, ασθένεια, γήρας), δεν είναι σε θέση να ικανοποιήσουν τις προτιμήσεις τους μέσω του μηχανισμού της αγοράς.

Ενα δεύτερο στοιχείο που επιτρέπει την ανάδειξη του ειδικά κοινωνικού παρεμβατικού επιχειρήματος της νεοκλασικής θεωρίας συνδέεται με τις προϋποθέσεις εφαρμογής της οριακής ανάλυσης σε ζητήματα κατανομής πόρων για την παροχή αγαθών και υπηρεσιών κοινωνικού χαρακτήρα. Η βασικότερη από τις προϋποθέσεις αυτές συμπίπτει με τη διάκριση/χωρισμό ανάμεσα σε σκοπούς της κοινωνικής πολιτικής αφενός και σε μεθόδους ή μέσα που υιοθετούνται για την εκπλήρωση αυτών των σκοπών. Σε σχέση με τη διάκριση αυτή αξίζει να επισημανθεί ότι, λόγω ακριβώς της αυτοκατανόησής της ως οριακής ανάλυσης, η νεοκλασική θεωρία αναφέρεται σε κατανομές, οι οποίες λαμβάνουν χώρα σε περιπτώσεις οριακής αύξησης (ή μείωσης) των δαπανών μέσω των οποίων χρηματοδοτούνται κοινωνικές πολιτικές. Παράλληλα, ο ισχυρός κανόνας της αποδοτικότητας της καταναλωτικής λειτουργίας είναι προσανατολισμένος στην αξιολόγηση των εναλλακτικών μεθόδων που υιοθετούνται για την εκπλήρωση των δεδομένων σκοπών της πολιτικής. Με την έννοια αυτή το κριτήριο/κανόνας της αποδοτικότητας εμφανίζεται, όπως θα υπογραμμισθεί και στις επόμενες ενότητες, ως "μέτρο" οριακών κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, δηλαδή ως κανόνας αξιολόγησης οριακών κοινωνικών μεταβολών στην κοινωνική πολιτική.

Στις δύο θεματικές ενότητες που ακολουθούν επιχειρείται η διεξοδικότερη παρουσίαση αυτών των δύο στοιχείων που "φωτίζουν" τον ειδικά κοινωνικό χαρακτήρα του νεοκλασικού παρεμβατικού επιχειρήματος. Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη ενότητα εξετάζονται οι προϋποθέσεις εκείνες, με βάση τις οποίες εξηγείται η γένεση μορφών συλλογικού πράττειν προσανατολισμένων στην επιδίωξη σκοπών με κοινωνικό περιεχόμενο, με ιδιαίτερη αναφορά στην έννοια της ασφάλισης, ενώ στη δεύτερη ενότητα επιχειρείται η κριτική ανακατασκευή του κανόνα της αποδοτικότητας ως κριτηρίου αξιολόγησης κοινωνικών πολιτικών.

2. Αναπροσδιορισμός του περιεχομένου των ατομικών προτιμήσεων κατά τη μετάβαση από το "οικονομικό" στο "κοινωνικό πρόβλημα": Το παράδειγμα της ασφάλισης.

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, η μετάβαση από το "οικονομικό" στο "κοινωνικό πρόβλημα" επιχειρείται, στο πλαίσιο της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας, στη βάση δύο διακριτών, εκ πρώτης όψεως επιχειρημάτων: ενός "θετικού", το οποίο είναι προσανατολισμένο στην εξήγηση της λογικής γένεσης των μορφών κοινωνικού πράττειν που είναι δυνατό να αναδείξουν σημαντικές όψεις του "κοινωνικού προβλήματος" αλλά και εκβάσεων "άριστης" επίλυσής του και ενός κανονιστικού, το οποίο αποσκοπεί στην αποκατάσταση ή αναγνώριση των συνθηκών ισχύος και στη διερεύνηση των λογικών ιδιοτήτων του κανόνα της αποδοτικότητας. Η διατύπωση του θετικού επιχειρήματος χωρεί με άρση των αφετηριακών προϋποθέσεων, οι οποίες εξασφαλίζουν την "άριστη" και αποδοτική επίλυση του "οικονομικού προβλήματος" και ιδιαίτερα με τον επαναπροσδιορισμό του περιεχομένου των συναρτήσεων ατομικού οφέλους των μεμονωμένων δρώντων. Από τη σκοπιά του ειδικά κοινωνικού παρεμβατικού επιχειρήματος της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον έχει η άρση της προϋπόθεσης περί πλήρους και τέλει πληροφόρησης από μέρους των ατόμων (πληροφόρηση που είναι δυνατό να αναφέρεται στην ποιότητα, στις "άριστες" τιμές των προϊόντων και στη διαχρονική διακύμανση των προτιμήσεων) καθώς και εκείνης της προϋπόθεσης περί απουσίας καταστάσεων αποτυχίας της αγοράς εξαιτίας εξωτερικών επιδράσεων (αρνητικών είτε θετικών). Από την άλλη μεριά, η διατύπωση του κανονιστικού επιχειρήματος υποστηρίζεται από μια σιωπηρή υπόθεση, σύμφωνα με την οποία τα μεμονωμένα άτομα πράττουν με τέτοιο τρόπο ώστε οι εκβάσεις των πράξεών τους να τείνουν να αποκαταστήσουν τις συνθήκες

ισχύος του κανόνα της αποδοτικότητας. Με άλλα λόγια, το κανονιστικό επιχείρημα, ακόμα και σε περιπτώσεις αβεβαιότητας και αποτυχίας της αγοράς, περιγράφει τις εκβάσεις του εξατομικευμένου κοινωνικού πράττειν ως εάν να ισχύει ο κανόνας της αποδοτικότητας. Διαπιστώνεται, με τον τρόπο αυτό μια υπόρητη συσχέτιση μεταξύ του θετικού και του κανονιστικού επιχειρήματος, παρά τον αρχικό χωρισμό τους. Η συσχέτιση αυτή, μάλιστα, είναι αναγκαία προκειμένου να εντοπισθούν από τη θεωρία εκείνες οι επιμέρους "ασυμμετρίες" ανάμεσα στον πραγματικό προσανατολισμό του εξατομικευμένου πράττειν αφενός και στους όρους εξασφάλισης της ισχύος του κανόνα της αποδοτικότητας. Η περιγραφή αυτών των επιμέρους "ασυμμετριών" οριοθετεί ταυτόχρονα και το ειδικά κοινωνικό παρεμβατικό επιχείρημα της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας, όπως θα υποστηριχθεί στις επόμενες παραγράφους.

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, η έννοια της ασφάλισης, η οποία υποδηλώνει και την πυρηνική λειτουργία της κοινωνικής πολιτικής όχι μόνο στο πλαίσιο της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας αλλά και στο πραγματικό πλαίσιο των πολιτικο-οικονομικών θεσμών σε σύγχρονες κοινωνίες του όψιμου καπιταλισμού, εισάγεται στη θεωρητική κατασκευή με τη βοήθεια της υπόθεσης περί αβεβαιότητας. Ποιό είναι όμως το ειδικό περιεχόμενο και η μεθοδική τελεολογία που υποστηρίζει την ανάπτυξη αυτής της έννοιας; Ως προς το πραγματικό πεδίο αναφοράς της, η έννοια της "ασφάλισης" είναι συνυφασμένη με εκείνες τις τυπικές είτε άτυπες πολιτικο-οικονομικές πρακτικές, στη βάση των οποίων επιτυγχάνεται η εξασφάλιση των συνθηκών αναπαραγωγής εκείνων των κοινωνικών δρώντων, οι οποίοι μολονότι εμφανίζονται στο οικονομικό κύκλωμα υπό τη μορφή των νοικοκυριών (από τη σκοπιά της ζήτησης και των εκδηλωμένων προτιμήσεων) δεν είναι δυνατό να εξασφαλίσουν την ικανοποίηση των προτιμήσεων τους με την πώληση συντελεστών παραγωγής στην αγορά (δεν εμφανίζονται, δηλαδή, στο οικονομικό κύκλωμα υπό τη μορφή των παραγωγών και από τη σκοπιά της προσφοράς). Αυτοί οι από τη σκοπιά των "καθαρά οικονομικών εννοιών" χωλοί κοινωνικοί δρώντες οφείλουν την αδυναμία τους να εξασφαλίσουν τις συνθήκες αναπαραγωγής τους μέσω της αγοράς στην επέλευση συγκεκριμένων "κινδύνων", όπως η ανεργία, η ασθένεια ή ανικανότητα για εργασία, "κίνδυνοι" που θα μπορούσαν συνοπτικά να αποδοθούν με τον όρο "απαξίωση" του συντελεστή παραγωγής "εργασία". Με την έννοια αυτή, η ασφάλιση υλοποιείται θεσμικά με την παροχή επιδομάτων ανεργίας και πρόνοιας και συντάξεων ασθενείας ή γήρατος καθώς και με την παροχή άλλων ειδικών επιδομάτων ή αγαθών και υπηρεσιών.

Απομακρυνόμενη από αυτούς τους πυρηνικούς "κινδύνους", η έννοια της αβεβαιότητας στο πλαίσιο της νεοκλασικής θεωρίας περί κοινωνικής πολιτικής οριοθετείται με αφετηρία τις ακόλουθες υποθέσεις: (α) η έννοια της αβεβαιότητας με τη σημασία της έλλειψης πλήρους και τέλει πληροφόρησης δε σημαίνει κατ' ανάγκη αδυναμία ορθολογικών επιλογών εκ μέρους των ατόμων σημαίνει, μάλλον, ότι οι επιλογές στις οποίες προβαίνουν τα άτομα είναι συνέπεια μιας επαγωγικής διαδικασίας διόρθωσης των αρχικών σφαερών επιλογών με την απόκτηση της πρόσφορης πληροφόρησης. (β) Η ύπαρξη αβεβαιότητας δε συνιστά αξεπέραστο εμπόδιο για την επίτευξη καταστάσεων "άριστης" κατανομής των πόρων. Με την εισαγωγή αυτής της υπόθεσης ενισχύεται η συσχέτιση μεταξύ θετικού και κανονιστικού επιχειρήματος, δεδομένου ότι το περιεχόμενο των ατομικών προτιμήσεων και των συναρτήσεων ατομικού οφέλους αναπροσδιορίζεται με τέτοιο τρόπο ώστε να διατηρείται ο προσανατολισμός των μεμονωμένων πράξεων προς την επίτευξη καταστάσεων που ανταποκρίνονται στις ιδιότητες του κανόνα της αποδοτικότητας. (γ) Παρά τις δυνατότητες που περιγράφουν οι δύο προηγούμενες υποθέσεις, αυτές δεν έχουν απόλυτη ισχύ, δεδομένου ότι δε φθάνουν μέχρι το σημείο εκείνο ώστε να αίρεται η ίδια η αβεβαιότητα και η ύπαρξη "κινδύνων". Η

σχετικοποίηση αυτών των πρακτικών δυνατοτήτων αποσυνδέει την επαγωγική διαδικασία μάθησης από το δεσμευτικό στόχο της άρσης της αβεβαιότητας, με την έννοια ότι η άρση αυτή θα αποτελούσε δεσμευτική αξία για όλους τους μεμονωμένους δρώντες, οπότε η περιγραφή των πράξεών τους θα είχε ως προϋπόθεση τη θέση αυτής της αξίας. (δ) Η ύπαρξη αβεβαιότητας δε σημαίνει κατ' ανάγκη ότι δεν είναι "άριστο" από τη σκοπιά της κοινωνικής ευημερίας για τα άτομα, τα οποία δείχνουν αποστροφή έναντι ενδεχομένων κινδύνων, να αναλαμβάνουν το "ρίσκο" που ενέχει η εξατομικευμένη συμπεριφορά τους. Με άλλα λόγια, η ύπαρξη αβεβαιότητας και ενδεχομένων "κινδύνων" δε σημαίνει ολική άρση των δυνατοτήτων για εξατομικευμένες πράξεις, οι οποίες εμπεριέχουν ως συστατικό τους στοιχείο την ανάληψη του "ρίσκου". Επομένως, το "ρίσκο" και η ύπαρξη της αβεβαιότητας διαμεσολαβούν τις εξατομικευμένες συμπεριφορές. Τέλος, (ε) η ύπαρξη αβεβαιότητας δε σημαίνει κατ' ανάγκη ότι εάν υπάρχει κάποιο άτομο (ή φορέας) που γνωρίζει την άριστη λύση οφείλει να επιβάλλει την ορθολογικότερη επιλογή του στους υπόλοιπους, οι οποίοι δε διαθέτουν την ίδια ποσότητα και ποιότητα γνώσης. Με την εισαγωγή αυτής της υπόθεσης, η οποία θυμίζει το αίτημα περί μη ύπαρξης δικτατορικής λύσης στο θεώρημα περί αδυνατότητας του K.J. Arrow, επιχειρείται να υπογραμμισθεί η επιφύλαξη απέναντι σε θεωρητικές προσεγγίσεις υπέρβασης της αβεβαιότητας, οι οποίες αναφέρονται δεσμευτικά σε έννοιες περί κοινωνικού ή δημόσιου συμφέροντος, έννοιες που έχουν αναγκαία και ευθεία σχέση με την κρατική παρέμβαση. Παράλληλα, η έννοια της κοινωνικής πολιτικής αποδεσμεύεται από τη θέση του περιεχομένου αυτής της γνώσης ως δεσμευτικής αξίας, προκρίνοντας εναλλακτικά την κατανόηση του ειδικά κοινωνικού παρεμβατικού επιχειρήματος με αφετηριακές προϋποθέσεις τις συναρτήσεις ατομικού οφέλους όλων των μεμονωμένων δρώντων⁶.

Με την εισαγωγή των προηγούμενων υποθέσεων η έννοια της αβεβαιότητας ως πλαίσιο θεμελίωσης του ειδικά κοινωνικού παρεμβατικού επιχειρήματος της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας φαίνεται να απομακρύνεται κατά την εφαρμογή της από την εξασφάλιση των συνθηκών αναπαραγωγής του συντελεστή παραγωγής "εργασία" και μόνο καθώς το πεδίο αναφοράς της διευρύνεται ώστε να καλύπτει τις εξατομικευμένες πράξεις εν γένει. Η θέση αυτή, μάλιστα, ενισχύεται εκ του ότι η ίδια η έννοια της ασφάλισης δεν προσδιορίζεται με αναφορά την ασφάλιση του εισοδήματος που προέρχεται ως αμοιβή του συντελεστή παραγωγής "εργασία" αλλά με αναφορά την εξασφάλιση του οφέλους που προέρχεται από εισόδημα εν γένει. Η εντύπωση αυτή, ωστόσο, μετριάζεται εάν υποθεθεί, πράγμα που δεν είναι ασύμβατο με τις ίδιες τις προδιαγραφές της νεοκλασικής θεωρητικής κατασκευής, ότι η *θεσμοποίηση συστημάτων ασφάλισης είναι ήδη δεδομένη*. Στην περίπτωση αυτή το κρίσιμο ερώτημα δεν αφορά την εξ ύπαρξης κατασκευή της έννοιας της ασφάλισης αλλά το πώς θα ήταν δυνατή η εννοιολογική σύλληψη των ήδη υλοποιημένων συστημάτων, εάν το εγχείρημα αυτό είχε ως αφετηριακές προϋποθέσεις τις πράξεις των μεμονωμένων ατόμων και τις ιεραρχήσεις των ατομικών προτιμήσεων. Συνακόλουθα, η περιγραφή εκβάσεων του εξατομικευμένου πράττειν με τις οποίες υποστηρίζεται η έννοια της ασφάλισης στη νεοκλασική θεωρία ισοδυναμεί με υποδείγματα λογικής γένεσης ασφαλιστικών πρακτικών, οι οποίες εκτός από τους τεχνικούς όρους ισχύος τους εμπεριέχουν στοιχεία σχετικοποίησης της αρχής της εξατομίκευσης και του εγωισμού.

Το νεοκλασικό υπόδειγμα της αγοράς ασφάλισης κατασκευάζεται ως ισόμορφο προς εκείνο της αγοράς οικονομικών αγαθών εν γένει με την έννοια αυτή, το αγαθό της ασφάλισης δε διαφοροποιείται σημαντικά από τα υπόλοιπα οικονομικά αγαθά, ενώ το ίδιο ισχύει και ως προς τη διαδικασία προσδιορισμού της άριστης σχετικής του τιμής. Πρέπει, παρ' όλα αυτά,

να επισημανθεί ότι η εισαγωγή της υπόθεσης περί αβεβαιότητας σχετικοποιεί αυτή την ισομορφία, δεδομένου ότι αίρονται οι συνθήκες εκείνες που εξασφαλίζουν την απρόσκοπτη λειτουργία της αγοράς και των εκούσιων ανταλλαγών, αφού το αναμενόμενο εισοδηματικό όφελος που προκύπτει από αυτές τις ανταλλαγές ευρίσκεται ενώπιον ενδεχόμενων κινδύνων. Θα ήταν, επομένως, δυνατό να υποστηριχθεί ότι η συγκρότηση της αγοράς ασφάλισης δεν ισοδυναμεί με την κατασκευή ενός μηχανισμού που ευρίσκεται απλώς δίπλα από εκείνον της αγοράς οικονομικών αγαθών εν γένει, αλλά αντίθετα συνιστά κατασκευή που προηγείται καθώς εμπεριέχει τις συνθήκες λειτουργίας και ισχύος του εν γένει μηχανισμού της αγοράς. Πάντως, προκειμένου να επιτευχθεί η ισομορφία ανάμεσα στα δύο υποδείγματα και συνακόλουθα προκειμένου να κατασκευασθούν εννοιακά ως επιμέρους οικονομικό αγαθό οι συνθήκες αυτές, που καλύπτονται από τη νεοκλασική έννοια της ασφάλισης, η κατάσταση της αβεβαιότητας εισάγεται στις συναρτήσεις ατομικού οφέλους ως αρνητικό όφελος [disutility], ενώ η έννοια του εξατομικευμένου ορθολογικού πράττειν και των πιθανών του εκβάσεων επαναπροσδιορίζονται με την εισαγωγή της υπόθεσης περί "αποστροφής των ενδεχομένων κινδύνων" [risk aversion]. Στο πλαίσιο της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας, οι υποθέσεις αυτές εισάγονται προκειμένου να προσδιορισθεί τόσο η συνολική αξία του αγαθού "βεβαιότητα" όσο και η τιμή εισφορά [premium] που είναι διατεθειμένο να πληρώσει κάθε άτομο ξεχωριστά για την αγορά αυτού του αγαθού. Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι προκειμένου να εκτιμηθεί η συνολική αξία του αγαθού "βεβαιότητα", χρειάζεται προηγουμένως το κάθε άτομο να γνωρίζει τις πιθανότητες να απειληθεί ή να ευνοηθεί το αναμενόμενο εισόδημά του από την επέλευση μιας σειράς "ενδεχομένων κινδύνων". Η γνώση αυτών των πιθανοτήτων επαναπροσδιορίζει και σχετικοποιεί τις αρχικές υποθέσεις περί εγωισμού και επιδίωξης του ίδιου συμφέροντος καθώς εξυπνοεί αναγνώριση εκβάσεων από τις πράξεις των άλλων ατόμων. Η γνώση αυτών των εκβάσεων από όλα τα άτομα είναι η συνθήκη που εξασφαλίζει την κατασκευή της ασφάλισης ως αγαθού, η παροχή του οποίου είναι δυνατή μέσω του μηχανισμού της αγοράς και των εκούσιων ανταλλαγών. Μάλιστα, όπως παρατηρείται "... τα άτομα έρχονται αντιμέτωπα με συνθήκες αβεβαιότητας, η κοινωνία όμως είναι δυνατό να εξασφαλίσει κατά προσέγγιση συνθήκες βεβαιότητας, δηλαδή ενώ εγώ δεν είμαι σε θέση να γνωρίζω την ακριβή στιγμή του θανάτου μου, το ποσοστό θνησιμότητας για τους άνδρες μεταξύ 25 και 45 ετών είναι γνωστό και σταθερό" [N. Barr, 1987, σ.111, υπογραμμίσεις στο πρωτότυπο]. Σε τελική ανάλυση, η στατιστική εκτίμηση της πιθανότητας να επέλθει κάποιος ενδεχόμενος "κίνδυνος" που απειλεί το αναμενόμενο εισόδημα είναι ανεξάρτητη από τις συνθήκες αβεβαιότητας με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπο το κάθε άτομο ξεχωριστά. Με τη σειρά του αυτό σημαίνει ότι η γνώση αρχικά των πιθανοτήτων και κατόπιν των συνθηκών βεβαιότητας υποδηλώνει γνώση συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων από μέρους των ατόμων.

Προσέτι, είναι εμφανές ότι μέσω του μηχανισμού της αγοράς δεν είναι δυνατή η γνώση όλων εκείνων των κοινωνικών συνθηκών οι οποίες προϋποτίθενται για την ασφάλιση του αναμενόμενου εισοδήματος και για την άρση της κατάστασης αβεβαιότητας. Πράγματι, ένας βασικός όρος για την παροχή ασφάλισης μέσα από εκούσιες ανταλλαγές συνίσταται στο ότι η διακύμανση και η μέση πιθανότητα για κάθε άτομο είναι ανεξάρτητες από εκείνες που ισχύουν για κάθε άλλο άτομο. Αυτό σημαίνει ότι στο πλαίσιο της αγοράς είναι δυνατή η ασφάλιση εξατομικευμένων κινδύνων (ασφάλεια ζωής, ατυχήματος, περιουσιακών στοιχείων) δηλαδή η εξασφάλιση συνθηκών σχετικής βεβαιότητας για εξατομικευμένα αγαθά. Δεν είναι όμως δυνατή η ασφάλιση έναντι συλλογικών κινδύνων (ύφεση, πληθωρισμός, εξασφάλιση σταθερού μέσου ποσοστού κέρδους ή μέσου ποσοστού πραγματικών μισθών) συνολικά. Στην τελευταία περίπτωση η αγορά της ασφάλισης αποτυγχάνει εξαιτίας εξωτερικών επιδράσεων,

με αποτέλεσμα η άρση της κατάστασης αβεβαιότητας να εξασφαλίζεται μέσα από ρυθμίσεις πολιτικού χαρακτήρα. Είναι, ωστόσο, δυνατό - και στο σημείο αυτό αναδεικνύεται η σημαντικότητα του νεοκλασικού επιχειρήματος - με δεδομένη την εγγύηση ενός ελάχιστου επιπέδου βεβαιότητας μέσω της κρατικής παρέμβασης να προσδιορίζεται η τιμή της ασφάλισης στις ενδο-οριακές περιοχές, με τη βοήθεια της υπόθεσης του "ως εάν να ίσχυαν οι όροι της αγοράς και των εκούσιων ανταλλαγών".

Η τιμή στην οποία είναι δυνατή η αγορά και η πώληση του αγαθού "ασφάλιση", αποτελείται από δύο επιμέρους στοιχεία: από την πιθανότητα επέλευσης του συγκεκριμένου κινδύνου αφενός και από το ύψος της αναμενόμενης ζημίας αφετέρου (από τη σκοπιά της προσφοράς στην τιμή πώλησης της ασφάλισης περιλαμβάνεται επίσης και το κόστος συναλλαγών [transaction cost], οπότε η τιμή αποδίδεται με τον όρο ασφαλιστική εισφορά [actuarial premium]). Η τιμή αυτή εξασφαλίζει συνθήκες ισορροπίας και αριστοποίησης στην αγορά εφόσον από τη σκοπιά της ζήτησης ισχύουν οι προϋποθέσεις περί ίσης κατανομής της πιθανότητας επέλευσης του κινδύνου ανάμεσα στα άτομα αφενός και περί ανεξαρτησίας της διακύμανσης και του μέσου της πιθανότητας αφετέρου. Αυτές οι προϋποθέσεις πρέπει να ισχύουν και από τη σκοπιά της προσφοράς προκειμένου να υπάρξει κατάσταση ισορροπίας. Ειδικότερα, και ως προς τη συνιστώσα της πιθανότητας προϋποτίθεται κατ' αρχήν ότι η πιθανότητα που αναφέρεται στον ενδεχόμενο κίνδυνο έναντι του οποίου ασφαλίζεται ένα άτομο πρέπει να είναι ανεξάρτητη από την πιθανότητα που αναφέρεται σε οποιοδήποτε άλλο άτομο. Οι όροι ισχύος αυτής της προϋπόθεσης θέτουν εκτός αγοράς τη δυνατότητα ασφάλισης έναντι κινδύνων, όπως για παράδειγμα η ύφεση ή ο πληθωρισμός, στο πλαίσιο των οποίων οι πιθανότητες είναι πλήρως συσχετισμένες. Σε αυτές τις περιπτώσεις η ασφάλιση δεν είναι δυνατή ως έκβαση εξατομικευμένων συμπεριφορών, δεδομένου ότι η αλληλεξάρτηση των πιθανοτήτων παραπέμπει σε κοινωνικές σχέσεις που υπερβαίνουν τον πρακτικό ορίζοντα των μεμονωμένων δρώντων και οι οποίες αναφέρονται απευθείας σε συνθήκες αναπαραγωγής της κοινωνίας συνολικά. Εκτός αγοράς τίθεται επίσης η εξασφάλιση συνθηκών αναπαραγωγής των ατόμων σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η απειλή αυτών των συνθηκών είναι "σίγουρη" (σε τεχνικούς όρους αυτό εκφράζεται όταν η τιμή της πιθανότητας είναι ίση ή μεγαλύτερη από τη μονάδα). Αυτό υποδηλώνει την παρεμβολή ενός σημαντικού εμποδίου στην ακώλυτη λειτουργία της αγοράς, καθώς δεν υπάρχουν άτομα πρόθυμα να αναλάβουν την προσφορά του αγαθού ασφάλιση. Τέλος, εκτός αγοράς τίθενται κίνδυνοι, η πιθανότητα επέλευσης των οποίων δεν είναι δυνατό να εκτιμηθεί από εκείνους τους δρώντες στο εσωτερικό της αγοράς οι οποίοι είναι πρόθυμοι να προσφέρουν το αγαθό "ασφάλιση". Η τελευταία προϋπόθεση υποδηλώνει ότι το νεοκλασικό υπόδειγμα της αγοράς ασφάλισης προϋποθέτει μια σειρά ρυθμίσεων, οι οποίες εξασφαλίζουν ένα ελάχιστο επίπεδο πληροφόρησης και γνώσης στις ιδιωτικές ασφαλιστικές επιχειρήσεις.

Η θέση αυτών των τριών προϋποθέσεων και ο χωρισμός των κινδύνων ανάμεσα σε αυτούς έναντι των οποίων η ασφάλιση είναι δυνατή στο πλαίσιο της αγοράς αφενός και σε εκείνους η ασφάλιση των οποίων είναι δυνατή εκτός αγοράς παραπέμπει στο ζήτημα του χωρισμού των συνθηκών αναπαραγωγής της κοινωνίας ανάμεσα σε εκείνες που αναφέρονται σε συλλογικές πρακτικές, οι οποίες σε σύγχρονες κοινωνίες προσλαμβάνουν τη μορφή του πολιτικού στοιχείου και της κρατικής παρέμβασης. Με τη στενή του σημασία, το νεοκλασικό υπόδειγμα της αγοράς ασφάλισης παράγει τον τύπο της κοινωνικής ασφάλισης στα όρια της αγοράς. Εάν, όμως, το νεοκλασικό υπόδειγμα προσεγγισθεί όχι ως μηχανισμός που εμπεριέχει εκβάσεις εξατομικευμένων συμπεριφορών αλλά ως κατάσταση ρυθμίσεων, τότε η εξασφάλιση των συνθηκών αναπαραγωγής που λαμβάνει χώρα εκτός αγοράς τίθεται όχι μόνο ως όριο αλλά και ως όρος της ισχύος του νεοκλασικού υποδείγματος. Το επιχείρημα αυτό είναι δυνατό να

χρησιμοποιηθεί ως ερμηνευτικό κριτήριο τόσο της θέσης, σύμφωνα με την οποία η αβεβαιότητα ως προς τις συνθήκες αναπαραγωγής εμφανίζεται από τη σκοπιά των ατόμων, ενώ από τη σκοπιά της κοινωνίας συνολικά η αβεβαιότητα αυτή είναι δυνατό να αρθεί σε γενικές γραμμές, όσο και της υπόθεσης περί "αποστροφής έναντι των ενδεχόμενων κινδύνων", η οποία εισάγεται ως κίνητρο του εξατομικευμένου πράττειν προκειμένου να παραχθεί η έννοια της ασφάλισης στη νεοκλασική θεωρία. Ειδικότερα, ως προς την πρώτη θέση παρατηρείται ότι κατ' αρχήν δεν είναι δυνατή η προσπέλαση στις συνθήκες αναπαραγωγής της κοινωνίας συνολικά, έχοντας ως αφετηρία τη σκοπιά της εξατομικεύσεως. Ακόμα και στην περίπτωση κατά την οποία η προσπέλαση αυτή είναι εν μέρει δυνατή, όπως υποδηλώνεται στο νεοκλασικό υπόδειγμα της αγοράς ασφάλισης, η δυνατότητα αυτή δεν πραγματοποιείται ως αδιαμεσολάβητη έκβαση του ατομικού πράττειν αλλά υποστηρίζεται από στοιχεία πληροφόρησης, η αναφορά στα οποία σχετικοποιεί το κίνητρο της μεγιστοποίησης του ατομικού οφέλους. Από την άλλη μεριά και ως προς τη δεύτερη θέση παρατηρείται ότι το κίνητρο της "αποστροφής έναντι ενδεχόμενων κινδύνων" δεν ικανοποιείται πλήρως μέσα από το μηχανισμό της αγοράς. Μάλλον, η ικανοποίησή του εξαρτάται από την ύπαρξη ρυθμίσεων, οι οποίες διακρίνουν ανάμεσα σε δύο τύπους ασφάλισης.

Η αντίληψη της νεοκλασικής αγοράς ασφάλισης, ως ρυθμισμένης κατάστασης, ενισχύεται και από τη θέση δύο ειδικών προϋποθέσεων η ισχύς των οποίων εξασφαλίζει την απρόσκοπτη λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς ασφάλισης και συνακόλουθα τους όρους παραγωγής αυτού του αγαθού ως εμπορεύματος. Η πρώτη από αυτές αναφέρεται στην απουσία "επιβαρυνμένης επιλογής" (Adverse Selection) και παραπέμπει σε περιπτώσεις κατά τις οποίες ο αγοραστής ασφάλισης γνωρίζει καλύτερα από την ασφαλιστική επιχείρηση ότι η πιθανότητα επέλευσης του κινδύνου έναντι του οποίου ασφαρίζεται είναι ιδιαίτερα υψηλή και εντούτοις αποκρύπτει αυτό το στοιχείο πληροφόρησης από την επιχείρηση, προκειμένου να πληρώσει χαμηλότερη ασφαλιστική εισφορά. Αυτού του τύπου η στρατηγική συμπεριφορά έχει ως συνέπεια αφενός τη διαμόρφωση μιας πλασματικής άριστης τιμής και αφετέρου την αδυναμία διάκρισης μεταξύ ομάδων υψηλού και χαμηλού κινδύνου. Η διόρθωση αυτής της ακραίας εγωιστικής συμπεριφοράς από μέρους των καταναλωτών επιτυγχάνεται με ρυθμίσεις, οι οποίες υποχρεώνουν τον ασφαλιζόμενο να δώσει όλες τις αναγκαίες πληροφορίες στον ασφαλιστή. Η κατάσταση της "επιβαρυνμένης επιλογής" είναι δυνατό, ωστόσο, να λειτουργήσει και προς την αντίθετη κατεύθυνση, όταν ο ίδιος ο ασφαλιστής έχει περισσότερη και καλύτερη γνώση ως προς τις ομάδες υψηλού κινδύνου και κατά συνέπεια επιλέγει να ασφαλίσει μόνο όσους ανήκουν σε ομάδες χαμηλού κινδύνου, διαμορφώνοντας παράλληλα την τιμή της ασφαλιστικής εισφοράς για τις ομάδες υψηλού κινδύνου σε υψηλά επίπεδα. Αυτού του τύπου η στρατηγική συμπεριφορά από μέρους της ασφαλιστικής επιχείρησης είναι ιδιαίτερα εμφανής στην περιθάλψη πασχόντων από χρόνιες ασθένειες και ηλικιωμένων ατόμων. Στις περιπτώσεις αυτές η κρατική παρέμβαση εξασφαλίζει ένα ελάχιστο επίπεδο κοινωνικής ασφάλισης για τις ομάδες υψηλού κινδύνου, κοινωνικοποιώντας το εξωτερικό κόστος που προκύπτει από τη στρατηγική συμπεριφορά.

Η δεύτερη προϋπόθεση αναφέρεται στην απουσία "ηθικού κινδύνου" (Moral Hazard), στην απουσία με άλλα λόγια καταστάσεων στο πλαίσιο των οποίων ο ασφαλιζόμενος (ο καταναλωτής του αγαθού ασφάλισης) είναι σε θέση να επηρεάσει είτε την πιθανότητα επέλευσης του κινδύνου είτε το μέγεθος της επερχόμενης ζημιάς. Η περίπτωση επηρεασμού της πιθανότητας επέλευσης του κινδύνου από τον ασφαλιζόμενο αποτελεί ειδική κατηγορία "επιβαρυνμένης επιλογής" και έχει εφαρμογή σε καταστάσεις ασφάλισης εξατομικευμένων αγαθών (ασφάλιση έναντι κλοπής, πυρκαγιάς, επιμέρους περιουσιακών στοιχείων, κλπ). Περιορισμένη εφαρμογή έχει επίσης και σε ορισμένες κατηγορίες κοινωνικής ασφάλισης

(επίδομα μητρότητας, εκούσια ανεργία). Η δυνατότητα επηρεασμού του μεγέθους της επερχόμενης ζημιάς από μέρους του ασφαλισμένου αποτελεί τη δεύτερη υπο-κατηγορία "ηθικού κινδύνου" και αναδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντική σε περιπτώσεις κοινωνικής ασφάλισης. Η δυνατότητα αυτή εκδηλώνεται σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η επερχόμενη ζημιά αναφέρεται μόνο σε μέρος του συνολικού κινδύνου έναντι του οποίου έχει πραγματοποιηθεί η ασφάλιση. Για παράδειγμα, εάν ο συνολικός κίνδυνος έναντι του οποίου έχει πραγματοποιηθεί η ασφάλιση είναι η ανικανότητα για εργασία εξαιτίας αιφνίδιας ασθένειας ή ατυχήματος και η αποζημίωση καλύπτει νοσηλεία μέχρι 20 ημέρες, τόσο ο ασφαλισμένος όσο και ο φορέας παροχής περίθαλψης έχουν κίνητρο να καλύψουν την αποζημίωση στο σύνολό της, ακόμα και εάν η ασθένεια απαιτεί περίθαλψη με διάρκεια συντομότερη από 20 ημέρες. Αυτή η συμπεριφορά τόσο του ασφαλισμένου όσο και του φορέα παροχής περίθαλψης έχει ως συνέπεια υπερκατανάλωση των υπηρεσιών περίθαλψης, στοιχείο που ευνοεί και τους δύο, αφού είναι δυνατό να πράξουν ως εάν το οριακό κόστος να ήταν μηδενικό, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ταυτόχρονα και μηδενικό επίπεδο κοινωνικού κόστους. Στη σχετική βιβλιογραφία αυτός ο τύπος συμπεριφοράς κατανοείται ως ειδική περίπτωση αρνητικών εξωτερικών επιδράσεων και έχει αποδοθεί με τον όρο "το πρόβλημα επιβάρυνσης του τρίτου" (third-party payment problem), υποδηλώνοντας ότι η αγοραπωλησία του αγαθού της ασφάλισης δεν επιβαρύνει τα δύο μέρη που εμπλέκονται στη συναλλαγή αλλά έναν τρίτο, ο οποίος έχει ήδη εκ των προτέρων δεσμευθεί για την κάλυψη του ασφαλιστικού κινδύνου. Συνακόλουθα και προκειμένου ο τρίτος να κατορθώσει να εσωτερικεύσει την εξωτερική επιβάρυνση αυξάνει το ύψος της ασφαλιστικής εισφοράς. Με τον τρόπο αυτό, αυτή η περίπτωση "ηθικού κινδύνου" δεν προκαλεί μόνο υπερκατανάλωση σε ασφαλιστικές παροχές αλλά και αυξητικές τάσεις στο επίπεδο των ασφαλιστικών εισφορών. Η αναποτελεσματικότητα και σε τελική ανάλυση η αποτυχία της αγοράς ως μηχανισμού μέσω του οποίου είναι δυνατή η "παραγωγή" και κατανάλωση του αγαθού της ασφάλισης, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες εκδηλώνονται συμπεριφορές που εμπίπτουν στην κατηγορία του "ηθικού κινδύνου", επισημαίνει την ανάγκη κρατικής παρέμβασης με στόχο όχι μόνο την "απορρόφηση" και εσωτερίκευση των εξωτερικών επιδράσεων αλλά και για την απρόσκοπτη λειτουργία της ίδιας της αγοράς ως μηχανισμού, ο οποίος παρέχει ασφάλιση έναντι εξατομικευμένων κινδύνων. Με την έννοια αυτή, η κρατική παρέμβαση δεν είναι μόνο αναγκαία για λόγους αποδοτικότητας αλλά και για την εξασφάλιση εκείνων των συνθηκών, οι οποίες καθιστούν δυνατό τον επαναπροσδιορισμό των συναρτήσεων ατομικού οφέλους σύμφωνα με το κίνητρο της "αποστροφής των ενδεχόμενων κινδύνων" και για τον προσανατολισμό της εξατομικευμένης συμπεριφοράς προς το αγαθό της ασφάλισης. Το νεοκλασικό υπόδειγμα της αγοράς ασφάλισης είναι, επομένως, δυνατό μόνο ως ρυθμισμένη κατάσταση.

Αυτή η κατανόηση του νεοκλασικού υποδείγματος της αγοράς ασφάλισης οδηγεί σε μια σειρά διαπιστώσεων και συμπερασμάτων σχετικών με το ειδικά κοινωνικό παρεμβατικό επιχείρημα της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας. Κατ' αρχήν παρατηρείται ότι κατά την κίνηση των εννοιών από το "οικονομικό" στο "κοινωνικό πρόβλημα" και ιδιαίτερα κατά τον επαναπροσδιορισμό του μηχανισμού της αγοράς εν γένει ως αγοράς ασφάλισης, η νεοκλασική θεωρία αναφέρεται και στις συνθήκες αναπαραγωγής του μηχανισμού της αγοράς. Μάλιστα, οι συνθήκες αυτές δε συγκροτούνται στην περίπτωση αυτή ως στοιχεία εξωτερικά προς το μηχανισμό της αγοράς. Αντίθετα, ανακατασκευάζονται έτσι ώστε να εισέρχονται είτε στις συναρτήσεις ατομικού οφέλους (με τη μορφή του κινήτρου της "αποστροφής έναντι των ενδεχόμενων κινδύνων") είτε στις αιμακές αλυσίδες του εξατομικευμένου πράττειν, προκειμένου το τελευταίο να καταλήξει σε αποδοτικές εκβάσεις (υπό τη μορφή γενικών συμβατικών ρυθμίσεων ή της εσωτερίκευσης από το κράτος των εξωτερικών επιδράσεων). Στο πλαίσιο

αυτής της εννοιακής ανάπτυξης, η ίδια η έννοια της ασφάλισης "αναδιπλασιάζεται" σε ασφάλιση έναντι εξατομικευμένων κινδύνων αφενός και σε ασφάλιση αλληλεξαρτημένων κινδύνων αφετέρου, δηλ. σε ιδιωτική/ατομική και σε κοινωνική ασφάλιση. Επιπρόσθετα, με την εισαγωγή της έννοιας της αβεβαιότητας εισάγεται στην κατασκευή της νεοκλασικής θεωρίας το στοιχείο του χρόνου, με αποτέλεσμα το αρχικό στατικό υπόδειγμα της αγοράς να προσλαμβάνει ένα στοιχείο διαχρονικότητας με τη σειρά του, αυτό σημαίνει ότι το υπόδειγμα δεν αναφέρεται μόνο στους όρους συγκρότησης της αγοράς και των εκούσιων ανταλλαγών αλλά και στους όρους αναπαραγωγής τους αναφέρεται, με άλλα λόγια, και στις συνθήκες αναπαραγωγής του εξατομικευμένου πράττειν.

Η διαχρονικότητα των ατομικών προτιμήσεων [time preferences] συνεπάγεται την άρση μιας εκ των βασικών αφηγησιακών προϋποθέσεων που τίθενται για την κατασκευή του νεοκλασικού υποδείγματος της αγοράς εν γένει, δηλαδή εκείνης σύμφωνα με την οποία το διαθέσιμο εισόδημα των μεμονωμένων δρώντων είναι δεδομένο. Από τη σκοπιά του εξατομικευμένου οικονομικού πράττειν η άρση αυτή συνεπάγεται ότι κατά την επιδίωξη της μεγιστοποίησης του ατομικού τους οφέλους οι δρώντες δεν προσανατολίζονται μόνο σε πράξεις, οι οποίες από τεχνικής πλευράς καταλήγουν σε σημεία "ισορροπίας ή αριστοποίησης", δεν προσανατολίζονται, με άλλα λόγια, μόνο στην πραγματοποίηση εισοδήματος μέσω των εκούσιων ανταλλαγών και του μηχανισμού της αγοράς. Παράλληλα, αυτές οι μεμονωμένες πράξεις είναι προσανατολισμένες και προς την πραγματοποίηση των συνθηκών εξασφάλισης ή εγγύησης του "αθέβαιου" στην προκειμένη περίπτωση εισοδήματός τους. Μάλιστα, όταν η γνώση αυτών των συνθηκών - η προσέγγιση της βεβαιότητας, της γνώσης και της τέλει πληροφόρησης - είναι δυνατή μόνο από τη σκοπιά της κοινωνίας συνολικά ως γνώση του στοιχείου της πιθανότητας, η αβεβαιότητα ως προς το εισόδημα των οικονομικών δρώντων αλλά και το αίτημα της υπέρβασής της με την απόκτηση των συναφών πληροφοριών υποδηλώνει ότι εισερχόμενοι σε πράξεις εκούσιων ανταλλαγών οι δρώντες αυτοί οφείλουν να αναστοχάζονται επί των συνθηκών εκείνων που τείνουν στην εξασφάλιση των εισοδηματικών τους πηγών.

Αυτός ο επαναπροσδιορισμός του περιεχομένου των ατομικών προτιμήσεων έχει, μεταξύ των άλλων, συνέπειες που αναφέρονται σε κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες υπερβαίνουν τον πρακτικό και γνωστικό ορίζοντα των μεμονωμένων δρώντων. Ειδικότερα, εκτός από το μετριασμό των εγωιστικών πράξεων και επιδιώξεων που αποτελεί "υποστήριγμα" της άριστης κατανομής των πόρων για την παροχή του αγαθού της ασφάλισης στο πλαίσιο του μηχανισμού της αγοράς, ο επαναπροσδιορισμός του περιεχομένου των ατομικών προτιμήσεων υποδηλώνει και την οριοθέτηση μεταξύ του στοιχείου της κοινωνικότητας, το οποίο προσλαμβάνει τη μορφή της πολιτικής ρύθμισης, αφενός και του στοιχείου της εξατομικευσης αφετέρου. Με την έννοια αυτή, το κοινωνικό πράττειν "διασπάται" από τη μια μεριά σε αναπαραγωγικές της κοινωνίας δραστηριότητες και από την άλλη σε δραστηριότητες αναπαραγωγικές του θεμελιώδους για σύγχρονες κοινωνίες "χωρισμού" του ατόμου από τους όρους αναπαραγωγής του.

3. Η διπλή λειτουργία του κανόνα της αποδοτικότητας στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής.

Στο ευρύτερο πλαίσιο της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας η έννοια της αποδοτικότητας - η οποία, από την τεχνική της σκοπιά συμπίπτει με το κριτήριο αριστοποίησης του *pareto* - αφενός περιγράφει εκείνες τις συνθήκες οι οποίες εξασφαλίζουν τη μετάβαση από μια κατάσταση "τυχαίων ανταλλαγών" σε μια κατάσταση ισορροπίας. Αξίζει, στο σημείο αυτό, να

επισημανθεί ότι το πεδίο εφαρμογής του κανόνα της αποδοτικότητας περιορίζεται στην αξιολόγηση των οριακών επιλογών των μεμονωμένων δρώντων και συνακόλουθα των οριακών μεταβολών που συνεπάγονται οι πράξεις τους. Ειδικότερα, και έχοντας ως αφετηρία τη βασική θέση της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας ως υποκειμενικής θεωρίας περί αξίας, σύμφωνα με την οποία η αξία ενός εμπορεύματος υπολογίζεται από τη χρησιμότητα ή το όφελος που απορρέει από την "κατανάλωση" της τελευταίας του μονάδας (οριακό όφελος), ο κανόνας της αποδοτικότητας αναφέρεται και αξιολογεί ως αποδοτικές μόνο τις οριακές μεταβολές στο όφελος από την κατανάλωση ή στο κόστος για την απόκτηση μιας επιπλέον μονάδας από ένα δεδομένο αγαθό. Αυτές οι οριακές μεταβολές των εξατομικευμένων οικονομικών πράξεων οριοθετούν και το πεδίο ισχύος του κανόνα της αποδοτικότητας ως κριτηρίου αξιολόγησης της επιλογής του "οικονομικού προβλήματος", της άριστης, δηλαδή, κατανομής εν οπαινότητι πόρων για την ικανοποίηση των απειρίριστων "αναγκών" των μεμονωμένων ατόμων.

Κατά τη μετάβαση από το "οικονομικό" στο "κοινωνικό πρόβλημα" ο κανόνας της αποδοτικότητας μετασχηματίζεται από κριτήριο "αριστοποίησης" της οικονομικής ευημερίας αφενός σε κριτήριο οριοθέτησης της κρατικής παρέμβασης και αφετέρου σε κανόνα "αριστοποίησης" των κοινωνικών δαπανών. Η παρουσίαση αυτής της διπλής λειτουργίας του κανόνα της αποδοτικότητας στο χώρο της κοινωνικής πολιτικής, και ιδιαίτερα σε εκείνη την ειδική πλευρά του "κοινωνικού προβλήματος" έτσι όπως αυτή καλύπτεται από τη νεοκλασική έννοια περί ασφάλισης, συνιστά το αντικείμενο αυτής της θεματικής ενότητας.

Η λειτουργία του κανόνα της αποδοτικότητας ως κριτηρίου οριοθέτησης της κρατικής παρέμβασης στο ειδικό πεδίο της κοινωνικής ασφάλισης "παράγεται" και κατανοείται με αναφορά στην έννοια των εξωτερικών επιδράσεων. Σε γενικές γραμμές, οι εξωτερικές επιδράσεις είναι δυνατό να ορισθούν ως τύποι αλληλεξάρτησης ανάμεσα στις συναρτήσεις ατομικού οφέλους των μεμονωμένων δρώντων, οι οποίοι, εφόσον διαμορφώνονται εκτός αγοράς, δεν είναι δυνατό να συλληφθούν εννοιακά με βάση τις κατηγορίες που περιγράφουν τις αγοραίες σχέσεις ανταλλαγής. Με την εισαγωγή της έννοιας των εξωτερικών επιδράσεων η νεοκλασική έννοια της ασφάλισης εμφανίζεται να έχει μια "διπλή θεμελίωση". Πιο συγκεκριμένα και στο βαθμό που τίθεται το ζήτημα των λόγων για τους οποίους η παροχή του αγαθού της ασφάλισης είναι δυνατή μέσω της λειτουργίας των εκούσιων ανταλλαγών, η θεωρία ανιχνεύει τους λόγους αυτούς στα επιμέρους κίνητρα (αποφυγή του "ρίσκου" και της αβεβαιότητας) και στην ορθολογικότητα των πράξεων των μεμονωμένων δρώντων. Αντίθετα, και στο βαθμό που τίθεται το ζήτημα των λόγων για τους οποίους η παροχή του αγαθού της ασφάλισης προϋποθέτει κατ' ανάγκη την κρατική παρέμβαση, η θεωρία ανατρέπει στην περιγραφή πράξεων που λαμβάνουν χώρα στα όρια του μηχανισμού της αγοράς και οι οποίες καταλήγουν σε ακύρωση είτε των κινήτρων είτε της ορθολογικότητας. Από τη σκοπιά της εννοιακής της σύστασης, οι εξωτερικές επιδράσεις κατανοούνται και παρουσιάζονται στο πλαίσιο της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας ως μη σκοπούμενα αποτελέσματα του εξατομικευμένου και ορθολογικού πράττειν έτσι όπως το τελευταίο λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό του μηχανισμού της αγοράς. Κατά συνέπεια, η θεμελίωση της κρατικής παρέμβασης που είναι προσανατολισμένη στην παροχή του αγαθού της ασφάλισης δεν είναι δυνατή με βάση την έννοια της εξατομικευμένης ορθολογικότητας. Η τελευταία είναι δυνατό να θεμελιώσει "ασφαλιστικές πρακτικές" μόνο στο βαθμό που το εξατομικευμένο όφελος ή κόστος είναι εσωτερικευμένο στις αγοραίες σχέσεις ανταλλαγής (είναι, δηλαδή εσωτερικευμένο στη σχετική τιμή του αγαθού "ασφάλιση"). Εάν, ωστόσο, αφετηρία αυτών των εξατομικευμένων "ασφαλιστικών πρακτικών" είναι η ορθολογική επιδίωξη του ιδίου/ατομικού οφέλους, τότε σε ορισμένες περιπτώσεις αποβαίνει αδύνατη η παροχή του αγαθού της "ασφάλισης", το οποίο

δεν αναφέρεται αποκλειστικά στις συναρτήσεις ατομικού οφέλους χωριστά, αλλά στις συνέπειες που έχουν οι μεμονωμένες "ασφαλιστικές πρακτικές σε τρίτους". Πιο συγκεκριμένα, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες το κόστος που επιβαρύνει την αγορά "ασφάλισης" μέσω του μηχανισμού των εκούσιων ανταλλαγών υπερβαίνει το αναμενόμενο όφελος, η αρχή της εξατομικευμένης ορθολογικότητας υπαγορεύει τη μη-ασφάλιση έναντι των ενδεχόμενων κινδύνων ως άριστη πρακτική για τα μεμονωμένα άτομα.

Εάν, όμως, αυτές οι άριστες και ορθολογικές από τη σκοπιά των μεμονωμένων ατόμων πρακτικές μη ασφάλισης, εξετασθούν από τη σκοπιά των συνεπειών τους σε "τρίτους", η ισχύς της αρχής της ατομικής ορθολογικότητας σχετικοποιείται, καθώς εμφανίζονται "κίνδυνοι" ή στοιχεία αβεβαιότητας, τα οποία ενώ από τη σκοπιά του ατόμου δεν είναι σημαντικό να εξαλειφθούν, από τη σκοπιά των εκτός αγοράς κοινωνικών σχέσεων είναι σημαντικά ως στοιχεία αβεβαιότητας, η ασφάλιση έναντι των οποίων είναι σημαντική και αναγκαία. Το στοιχείο αυτό της "κοινωνικής ορθολογικότητας" (κοινωνικής αποδοτικότητας) γίνεται ιδιαίτερα εμφανές σε περιπτώσεις μη-ασφάλισης έναντι των κινδύνων της ανεργίας, των εργατικών ατυχημάτων και της ασθένειας. Στις περιπτώσεις αυτές, η από τη σκοπιά του ατόμου ορθολογική επιλογή της μη-ασφάλισης, μολονότι δε δημιουργεί άμεσα εμπόδια και φραγμούς στο μηχανισμό της αγοράς και στην επίτευξη μιας άριστης κατάστασης ισορροπίας, έχει αρνητικές συνέπειες για την αναπαραγωγή των εκτός αγοράς κοινωνικών σχέσεων, δεδομένου ότι επιφέρει σημαντικό "εξωτερικό κόστος" σε τρίτους⁷, μειώνοντας με τον τρόπο αυτό το όφελος των τελευταίων. Η αποκατάσταση αυτών των "διαταραγμένων" από τις εξατομικευμένες πράξεις κοινωνικών σχέσεων δεν είναι προσανατολισμένη μόνο στην "εσωτερικευση" των εξωτερικών επιδράσεων αλλά και στην εξασφάλιση των συνθηκών "κοινωνικής αποδοτικότητας" που είναι αναγκαίες για την ακώλυτη λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς και των εκούσιων ανταλλαγών. Με άλλα λόγια, η αναγκαιότητα της κρατικής παρέμβασης, ανεξάρτητα από τα μέσα που υιοθετούνται, δεν αναφέρεται μόνο στη ρύθμιση των εκτός αγοράς "ασφαλιστικών πρακτικών" αλλά και στη ρύθμιση των ίδιων των εντός αγοράς "ασφαλιστικών πρακτικών", δεδομένου ότι εξασφαλίζει το ελάχιστο επίπεδο των λειτουργικών συνθηκών της αγοράς.

Συνοψίζοντας το επιχείρημα αξίζει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι, ενώ κατά τη θέση του "οικονομικού προβλήματος" ο κανόνας της αποδοτικότητας και η επάλληλη προς αυτόν αρχή της εξατομικευμένης ορθολογικότητας του οικονομικού πράττειν αναφέρονται στη χρήση των μέσων για την επιδίωξη δεδομένων σκοπών, κατά τη θέση του "κοινωνικού προβλήματος" και μάλιστα της ειδικής του πτυχής που αναφέρεται στην παροχή του αγαθού της "ασφάλισης" τόσο ο κανόνας της αποδοτικότητας όσο και η αρχή της ορθολογικότητας όχι μόνο διευρύνονται κατά το περιεχόμενό τους (το οποίο, κατά συνέπεια, παύει να είναι δεδομένο) καθώς αναφέρονται σε κοινωνικές σχέσεις εκτός αγοράς αλλά παράλληλα αναφέρονται στους σκοπούς των ασφαλιστικών πρακτικών εν γένει. Με την έννοια αυτή, παρατηρείται ότι αφενός η αρχή της ορθολογικότητας μετασχηματίζεται σε αρχή "κοινωνικής ορθολογικότητας" αναφερόμενη στην εξασφάλιση ελάχιστων συνθηκών "βεβαιότητας" ενώ αφετέρου ο κανόνας της αποδοτικότητας επαναπροορίζεται καθώς η ρύθμιση των εξωτερικών επιδράσεων ως μη ηθελημένων συνεπειών των εξατομικευμένων οικονομικών πράξεων μεταλλάσσεται σε "αξία" προς την επιδίωξη της οποίας οφείλουν να προσανατολίζονται οι συλλογικές ασφαλιστικές πρακτικές υπό τη μορφή της κρατικής παρέμβασης. Εάν, μάλιστα, ληφθεί υπόψη ότι η εξασφάλιση ελάχιστων συνθηκών "βεβαιότητας" αποτελεί όρο και για την

7. Συναφή παραδείγματα αναφέρονται στο N Barr 1987, σελ. 191.

εφαρμογή του κανόνα της αποδοτικότητας κατά την αξιολόγηση των εξατομικευμένων ασφαλιστικών πρακτικών αλλά και για την ισχύ της αρχής της ατομικής ορθολογικότητας, τότε η οριοθέτηση των ασφαλιστικών πρακτικών σε εξατομικευμένες και συλλογικές καταλήγει στον επαναπροσδιορισμό των σκοπών των ασφαλιστικών πρακτικών κατά το περιεχόμενό τους. Ο κανόνας της αποδοτικότητας ως κριτήριο οριοθέτησης της ιδιωτικής και κοινωνικής πλευράς του αγαθού της "ασφάλισης" αναφέρεται στους σκοπούς των ασφαλιστικών πρακτικών.

Σε αντιδιαστολή προς την προηγούμενη λειτουργία, η λειτουργία του κανόνα της αποδοτικότητας ως κριτηρίου "αριστοποίησης" των κοινωνικών δαπανών για ασφάλιση αναφέρεται στα μέσα ή στις μεθόδους που υιοθετούνται κατά την παρέμβαση του κράτους στο ειδικό πεδίο της κοινωνικής ασφάλισης. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι από τη σκοπιά αυτή ο κανόνας της αποδοτικότητας συγκροτείται κατ' αναλογία προς την εφαρμογή του κατά την επίλυση του "οικονομικού προβλήματος". Η διαφορά, εν τούτοις, συνίσταται στο ότι ενώ κατά τη συγκρότηση του "οικονομικού προβλήματος" ο κανόνας της αποδοτικότητας αναφέρεται στις χρήσεις των εν σπανιότητα και υπό ατομική ιδιοκτησία φυσικών πόρων, κατά τη συγκρότηση του "κοινωνικού προβλήματος" ο ίδιος κανόνας λειτουργεί με αναφορά τόσο στις χρήσεις των κοινωνικών πόρων, οι οποίοι με τη μία ή την άλλη μορφή εντάσσονται στον κρατικό προϋπολογισμό, όσο και στις μορφές ή μεθόδους της κρατικής παρέμβασης.

Αξίζει σε αυτό το σημείο να υπογραμμισθεί ο τρόπος με τον οποίο η νεοκλασική οικονομική θεωρία συσχετίζει τον κανόνα της αποδοτικότητας προς τις επιμέρους μορφές κρατικής παρέμβασης. Ειδικότερα, αξίζει να επισημανθεί ότι αφετηριακή προϋπόθεση για την κατανόηση του κανόνα της αποδοτικότητας ως κριτηρίου αριστοποίησης των κοινωνικών δαπανών αποτελεί η διάκριση ανάμεσα σε σκοπούς και μέσα της πολιτικής εν γένει και της κοινωνικής πολιτικής στην προκειμένη περίπτωση, δεδομένου ότι προκειμένου να λειτουργήσει ως κανόνας οριακών μεταβολών, προϋποτίθεται συμφωνία από μέρους των κοινωνικών δρώντων ως προς τους σκοπούς της πολιτικής και πιο συγκεκριμένα αποδοχή της πρώτης λειτουργίας του κανόνα της αποδοτικότητας ως κριτηρίου οριοθέτησης της κρατικής παρέμβασης. Η υπόρητη ισχύς αυτής της αφετηριακής προϋπόθεσης γίνεται εμφανής και από τον τρόπο με τον οποίο συγκροτούνται εννοιακά οι ίδιες οι μέθοδοι της κρατικής παρέμβασης. Έτσι, οι τελευταίες κατανοούνται ως ενδιάμεσες ή μεικτές μορφές κατανομής των πόρων, ενταγμένες σε ένα "συνεχές" στα δύο άκρα του οποίου υπάρχουν από τη μια μεριά ο "καθαρός" τύπος της αγοράς, στον οποίο οι αποφάσεις τόσο για την παραγωγή όσο και για την κατανάλωση των αγαθών λαμβάνονται αποκλειστικά από τα άτομα/ιδιώτες χωρίς καμία παρέμβαση από μέρους του κράτους, και από την άλλη μεριά ο "καθαρός" τύπος του κρατικού παρεμβατισμού, στα πλαίσια του οποίου οι αποφάσεις για την παραγωγή και για την κατανάλωση των αγαθών λαμβάνονται σύμφωνα με ένα πολιτικό κεντρικά διαμορφωμένο "πρόγραμμα" χωρίς να υπάρχουν περιθώρια για εξατομικευμένη οικονομική δραστηριότητα. Σε σχέση με την κατασκευή αυτή παρατηρείται ότι και στις δύο "καθαρές" μορφές κατανομής των οικονομικών πόρων, ο κανόνας της αποδοτικότητας ως σκοπός της κοινωνικο-οικονομικής δραστηριότητας ισχύει εξ ίσου, αφού όπως υποστηρίζεται "... η οικονομική αποδοτικότητα έχει σε γενικές γραμμές το ίδιο νόημα σε όλες τις θεωρίες περί κοινωνίας" [N. Barr 1987, σ.97] και κατ' επέκταση σε κάθε τύπο κοινωνίας. Αυτή η συγκεκριμένη κατανόηση του κανόνα της αποδοτικότητας ως σκοπού της οικονομικής δραστηριότητας (είτε εξατομικευμένης είτε συλλογικής) έχει δύο ειδών συνέπειες ως προς τη λειτουργία αυτού του κανόνα την αναφερόμενη στην αξιολόγηση των μεθόδων ή μορφών κατανομής των πόρων για την ευρύτερη χρηματοδότηση της κοινωνικής πολιτικής. Η πρώτη από αυτές τις συνέπειες συναρτάται προς την αποσύνδεση των όρων ισχύος του κανόνα της αποδοτικότητας ως

σκοπού από τους ιστορικούς όρους γένεσης των μορφών κατανομής των κοινωνικών πόρων. Αυτή, άλλωστε, η αποσύνδεση επιτρέπει την "ουδετερότητα" και την "υπεριοριστική ισχύ" του κανόνα της αποδοτικότητας ως σκοπού, αλλά και τη διάκριση ανάμεσα σε σκοπούς και μέσα της οικονομικής δραστηριότητας είτε με τη μορφή της κρατικής πολιτικής είτε με τη μορφή των εξατομικευμένων και εκούσιων ανταλλαγών στο πλαίσιο του μηχανισμού της αγοράς. Η δεύτερη συνέπεια έχει σχέση με το χαρακτήρα της αξιολόγησης των μέσων κατανομής των κοινωνικών πόρων, η οποία στην περίπτωση αυτή προσλαμβάνει το χαρακτήρα της *τεχνικής κριτικής*, καθώς η αποδοχή και συνακόλουθα η ισχύς του κανόνα της αποδοτικότητας ως σκοπού θεωρείται *δεδομένη*.

Στο πλαίσιο αυτής της τεχνικής κριτικής των μέσων ή μεθόδων κατανομής των πόρων με τους οποίους εξασφαλίζονται αγαθά και υπηρεσίες κοινωνικού χαρακτήρα, ο κανόνας της αποδοτικότητας δεν αναφέρεται στις συνθήκες και τους σκοπούς σύστασης του προβλήματος της κατανομής αλλά στρέφεται στις επιλογές των άριστων μεθόδων. Με την έννοια αυτή, διαφέρει ουσιωδώς από τη χρήση του κανόνα της κατανομής στις περιπτώσεις των "καθαρών" τύπων κατανομής (αγοράς και κράτους), δεδομένου ότι αναφέρεται αποκλειστικά στο άριστο επίπεδο "ανάμειξης" κράτους και αγοράς. Πιο συγκεκριμένα, η ισχύς του κανόνα της αποδοτικότητας οριοθετείται τόσο σε σχέση με την απόφαση που αφορά τους εναλλακτικούς τύπους κατανομής όσο και με την απόφαση που αφορά την έκταση κατά την οποία χρησιμοποιούνται οι εναλλακτικοί τύποι κατανομής των κοινωνικών πόρων. Ερχόμενοι στο παράδειγμα της ασφάλισης, παρατηρούμε ότι ο κανόνας της αποδοτικότητας οριοθετείται ως προς την ισχύ του με αναφορά στις εναλλακτικές μεθόδους παροχής αυτού του αγαθού. Ειδικότερα, ο κανόνας αυτός κατανοείται ως κριτήριο των αποφάσεων που αναφέρονται τόσο στους τύπους των ρυθμίσεων που προϋποθέτει η ακώλυτη λειτουργία της ιδιωτικής αγοράς, μέσω της οποίας παρέχεται το αγαθό της ασφάλισης (ρυθμίσεις που καθιστούν υποχρεωτική την ασφάλιση), όσο και στον τύπο χρηματοδότησης (ιδιωτικό/μέσω εισφορών ή δημόσιο/μέσω του προϋπολογισμού) όσο, τέλος, και στον τύπο παραγωγής του αγαθού της ασφάλισης. Επιπρόσθετα, ο κανόνας της αποδοτικότητας κατανοείται και ως κριτήριο "αριστοποίησης" των προηγούμενων αποφάσεων. Με την έννοια αυτή, προσδιορίζει την έκταση των διαφορετικών μεθόδων κρατικής παρέμβασης, προσδιορίζοντας ταυτόχρονα και το ύψος των δαπανών τις οποίες απορροφά η κάθε μέθοδος ξεχωριστά. Ετσι, με τη βοήθεια του κανόνα της αποδοτικότητας αποφασίζεται όχι μόνο η έκταση του ιδιωτικού σε σύγκριση με αυτή του δημόσιου τομέα αλλά και η έκταση των διαφορετικών μεθόδων με τις οποίες επιδιώκεται η κρατική παρέμβαση (ρύθμιση, χρηματοδότηση ή παραγωγή).

Με δεδομένο τον τεχνικό χαρακτήρα του κανόνα της αποδοτικότητας ως κριτηρίου αριστοποίησης των μεθόδων κρατικής παρέμβασης, είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι στη βάση της ισχύος του κανόνα της αποδοτικότητας είναι δυνατή η ανίχνευση μιας υπόρητης παραδοχής ως προς το πεδίο εφαρμογής του. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώνεται ότι αντί να αντλεί την ισχύ του από το νεοκλασικό υπόδειγμα της αγοράς και των εκούσιων ανταλλαγών, τα κριτήρια ισχύος του κανόνα της αποδοτικότητας επαναπροσδιορίζονται καθώς κατά τη χρήση του συνδέεται με τη σχέση κράτους και αγοράς και μάλιστα με τον προσδιορισμό του άριστου ως προς την κατανομή των κοινωνικών πόρων τύπου "μεικτής οικονομίας". Προσέτι, κατά τη εφαρμογή αυτού του κανόνα σε "μεικτούς τύπους" κατανομής των κοινωνικών πόρων διαπιστώνεται μια σημαντική του λειτουργία ως κανόνα οριακών "κοινωνικών μεταρρυθμίσεων". Με τη σειρά τους, αυτές οι οριακές "κοινωνικές μεταρρυθμίσεις" δεν αναφέρονται μόνο σε κινήσεις από καταστάσεις αποτυχίας της αγοράς και ενεργοποίησης στρατηγικού χαρακτήρα

πράξεων σε καταστάσεις υπέρβασης αυτών των αποτυχιών αλλά και σε κινήσεις από μη αποδοτικές ρυθμίσεις και παρεμβάσεις του κράτους σε καταστάσεις οριακής υπέρβασής τους.

Συνοψίζοντας, είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι ο επαναπροσδιορισμός του κανόνα της αποδοτικότητας έχει ως αποτέλεσμα τη σχετικοποίηση της αρχικής διάκρισης ανάμεσα σε θετική και κανονιστική προσέγγιση στο "κοινωνικό πρόβλημα", με αναφορά στο οποίο συγκροτείται η νεοκλασική έννοια της κοινωνικής πολιτικής σχετικοποιείται, με άλλα λόγια, ο χωρισμός ανάμεσα στο ζήτημα των συνθηκών γένεσης του "κοινωνικού προβλήματος" αφενός και στο ζήτημα των όρων ισχύος των κανόνων που διέπουν την επίλυσή του αφετέρου. Παρατηρείται, έτσι, ότι η ισχύς του κανόνα της αποδοτικότητας ως κριτηρίου αριστοποίησης των κοινωνικών δαπανών και κατ' επέκταση της κοινωνικής πολιτικής παραπέμποντας σε "μεικτούς τύπους κατανομής των κοινωνικών πόρων" προϋποθέτει την "κάμψη" των εξατομικευμένων και μεγιστοποιητικών του ίδιου οφέλους συμπεριφορών και, με την έννοια αυτή, αναφέρεται σε συνθήκες γένεσης στοιχείων "κοινωνικότητας", όπως τα τελευταία ανιχνεύονται στις συμπεριφορές των κοινωνικών δρώντων. Από την άλλη μεριά, η εφαρμογή του κανόνα της αποδοτικότητας στη διαδικασία κατανομής των κοινωνικών δαπανών καταλήγει σε εκβάσεις που αντιστοιχούν σε οριακές μεταβολές και διορθώσεις. Από τη σκοπιά των συνθηκών γένεσης του "κοινωνικού προβλήματος" αυτές οι οριακές εκβάσεις υποδηλώνουν ότι τα στοιχεία "κοινωνικότητας" στις εξατομικευμένες συμπεριφορές δεν αίρουν εντελώς την εξατομικευμένη μορφή του κοινωνικο-οικονομικού πράττειν μάλλον, προσανατολίζονται στην "άριστη ανάμιξη" του εξατομικευτικού αφενός και του συλλογικού στοιχείου αφετέρου, υποδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό και την ουσιαστική αντιφατικότητα των πολιτικών ρυθμίσεων, οι οποίες αναφέρονται σε βασικές όψεις του "κοινωνικού προβλήματος".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barr N. 1987, *The Economics of the Welfare State*, Weidenfeld/Nicholson, London.
- Γράβαρης Δ. Ν. 1991, *Το Πολιτικό Στοιχείο στη Νέα Πολιτική Οικονομία: Προβλήματα Κριτικής Ανακατασκευής Σύγχρονων Πολιτικο-οικονομικών Θεωριών*, Διδακτορική διατριβή υποβληθείσα στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Culyer A. J. 1973, *The Economics of Social Policy*, M. Robertson, Oxford.
- Culyer A. J. 1980, *The Political Economy of Social Policy*, M. Robertson, Oxford.
- Charles S. - Webb A. 1986, *The Economic Approach to Social Policy*, Wheatsleaf, Brighton.
- Gravaris D. 1990, *The Public-private Relationship within the Framework of Neoclassical Economic Theory*, Paper presented at the Erasmus seminar on planning and market in urban and regional development, University of Sussex.
- Le Grand J. - Robinson R., *The Economics of Social Problems*, MacMillan, London.
- Walker A. [ed] 1982, *Public Expenditure and Social Policy*, Heinemann, London.